

KESTELİ

KESTELÎ
(کستلی)

(ö. 901/1496)

Osmanlı âlimi.

Künyesi Muslihuddin Mustafa b. Muhammed Kestelî'dir. Mevlâ Kastallânî diye de bilinir. Doğum yeriyle ilgili farklı görüşler ileri sürülür. Franz Babinger, Kestelî'nin Bursa'nın Kestel ilçesinde doğduğunu söylerse de Osmanlı dönemiyle ilgili kaynaklara göre Aydın'ın Nazilli ilçesine bağlı Kestel köyünde dünyaya gelmiştir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 3). İlk öğrenimini Aydın'da gördükten sonra Bursa'ya giderek Çelebi Sultan Mehmed Medresesi müderrisi olan Hızır Bey'den İslâmî ilimleri okudu. Hızır Bey'in yetiştirdiği öğrencilerden Hocazâde ve Hayâlî gibi müderris yardımcılarında yararlandı. Tahsilini tamamlayıp hocasının kızıyla evlenen Kestelî, Mudurnu ve bugün Batı Trakya sınırları içinde kalan Dimetoka'da müderrislik yaptı. Ardından Sahn-ı Semân'a müderris olarak tayin edildi. Kestelî, medreselerdeki bütün dersleri okutabilecek bir âlim kabul edilir ve doğru bildiğini söylemekten geri durmayan biri olarak tanınırdı (*Taşköprizâde*, s. 142-147; *Gazzî*, I, 306). Müderrisliğinin yanı sıra Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık yapan Kestelî, Fâtih Sultan Mehmed tarafından saltanatının son yıllarında kazaskerlik görevine getirildi. Bir süre sonra kazaskerlik makamı ikiye çıkarılınca Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. II. Bayezid tahta geçtiğinde Kestelî'yi Rumeli kazaskerliğinden azletti ve kendisine 120 dirhem maaş bağladı. Kestelî İstanbul'da vefat etti ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabri civarında bulunan Meyyit Kuyusu'na defnedildi.

Eserleri. 1. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâ'id*. Teftâzânî'ye ait eserin hâşiyesi olup günümüze kadar İslâm dünyasında başvuru akaid kitapları arasında yer almıştır. Çeşitli yazma nüshaları bulunan eserin (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2175; Amasya İl Halk Ktp., nr. 1021) birçok baskısı yapılmıştır (İstanbul 1308, 1315). 2. *Risâletü'l-'akâ'id* (Amasya İl Halk Ktp., nr. 578). 3. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'Akâ'idi'l-'Adu-diyye* (*Osmanlı Müellifleri*, II, 3). 4. *Risâle fî işkâlâti Şerhi'l-Mevâkıf* (*Ecvibe 'an muğlakâti's-seb'a*). Cürcânî'nin eserinde mevcut anlaşılması zor yedi konuyu açıklayan küçük bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr.

330; Lâleli, nr. 3030). Bu risâleye müellifinin yanı sıra İbnü'l-Hatîb Muhammed de bir şerh yazmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 871). 5. *Tefsir-i Sûre-i Yâsîn* (Tire İlçe Halk Ktp., Necip Paşa, nr. 74). 6. *Risâle fi ciheti'l-kible* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2350). 7. *Hâşiye 'alâ mebâhişi'l-hüsni ve'l-kubhî fi't-Tavzîh*. Sadrüşşerîfâ'ya ait *et-Tavzîh*'e Teftâzânî tarafından yazılan *et-Telvih* adlı hâşiyenin bir bölümünün hâşiyesidir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2122). 8. *et-Ta'lik 'ale'l-mukaddemâti'l-erba'a mine't-Telvih* (*Hâşiye 'ale'l-mukaddemâti'l-erba'a*). Bir önceki eserin dört mukaddimesi üzerine bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1305; Şehid Ali Paşa, nr. 2844).

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 142-147; *Gazzî*, *el-Keuâkibü's-sâ'ire*, I, 306-307; *Keşfü'z-zunûn*, I, 859, 871; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaûd), X, 18-19; *Osmanlı Müellifleri*, II, 3; Brockelmann, *GAL*, I, 427; *Hedyyetü'l-'arifin*, II, 433; *Uzunçarşılı*, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 151; Franz Babinger, "Kastallânî", *EP* (İng.), IV, 737; Machiel Kiel, "Dimetoka", *DIA*, IX, 305.

SALİH SABRİ YAVUZ

KEŞ

Özbekistan'da tarihî bir şehir.

Muhtemelen VII. yüzyıl başlarında Semerkant'ın yaklaşık 50 km. güneydoğusunda kurulmuştur. Bugün çevresinin verimli topraklarla çevrili olmasından dolayı Farsça'da "yeşil şehir" anlamına gelen Şehrisebz (halk arasında Şaar-sâbiz) adıyla bilinir. Nüfusu 71.600'dür (2001 tah.).

Çin kaynaklarında Kia-Sha, Khie-Shu-ang-na, Khu-sha, Khie-She gibi adlarla anılan Keş (Kiş, Kis), Semerkant ile Belh arasındaki işlek ticaret yolunun üzerinde bulunmasından dolayı Ortaçağ'ın ilk yarısında ayrı bir canlılık kazanmıştı. Fakat eni ve boyu 1/3 fersah (yaklaşık 2 km.) olan kare planındaki şehrin, ortasında bir de iç kale bulunan merkezi (medine, şehiristan) müslümanlar tarafından fethedildiğinde metrük durumdaydı ve insanlar sadece "rabaz" denilen dış mahallelerde yaşıyorlardı. Evler kerpiç ve ahşap malzemedir yapılmıştı. Çarşı rabazda, hapishane ile ulucami merkezde idi. *Hudûdü'l-'âlem*'de (s. 108) bahsedildiğine göre şehir X. yüzyılın sonlarında mükemmel bir su şebekesine sahipti; etrafı surlarla çevrilmişti ve bugün yerleri tesbit edilemeyen dört kapısı vardı.

Mâverâünnehir'i fethetmeye gelen İslâm orduları kumandanı Horasan Valisi Mühelleb b. Ebû Sufre karargâhını Keş'te kurmuştu. Bir zamanlar Mâverâünnehir'in en önemli şehri sayılan Keş, Sâmniler döneminde âdeta boşalmış ve harabe haline gelmeye yüz tutmuştu. Şehrin terkedilmesinin sebebi, Semerkant ile Buhara'nın gelişerek siyasi bakımdan öne çıkması ve bölgede önem kazanmaları idi. 780'li yıllarda Türgiş ve Karluk boyları Mâverâünnehir'e ve dolayısıyla Keş'e geldiler. Moğol istilâsı sırasında şehrin adından hiç bahsedilmemektedir. Bunun sebebi herhalde 617 (1220) yılında bölgeye gelen Moğollar'a şehrin zorluk çıkarmadan teslim olmasıdır. Daha sonra Keş ve çevresi Çağatay hanlarına kışlak vazifesi görmeye başladı.

Timur'un Keş yakınındaki Hoca İlgar köyünde doğması ve bu yörede yetişmesi dolayısıyla şehir XIV. yüzyılda yeniden önem kazandı ve özellikle bu hükümdar zamanında imar edildi. Yapılan binaların en dikkat çekicisi 1380 tarihli Ak Saray'dır. Şehrin birkaç kilometre uzağında bulunan bu eserin sadece 56 m. yüksekliğindeki âbidevi taçkapsı günümüze ulaşmıştır. 1387'de şehir Altın Orda Hanı Toktamış tarafından yağma edildi. Ertesi yıl Timur bu yağmanın izlerini ortadan kaldırıp büyük kurultayını burada topladı. 1404'te tekrar buraya gelerek büyük saygı duyduğu Şeyh Şemseddin Kular'ın mezarını ziyaret etti. Keş onun ölümünden sonra taht mücadelelerine sahne oldu ve büyük zarar gördü.

Buhara Hanlığı'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısında iç karışıklıklara sahne olması üzerine Keş Semerkant ve Belh gibi bağımsızlığını ilân etti. Bu dönemde burada basılan sikkeler üzerinde Şehrisebz adı kullanıldı. Ancak II. Abdullah Han XVI. yüzyılda bu şehirleri tekrar Buhara'ya bağlamayı başardı. XVIII. yüzyılın başlarında Hokand Hanı Ebû Rahim, 1860'ta da Buhara Hanı Nasrullah Han Keş'i idareleri altına aldılar. Şehir 1865'te Ruslar'ın eline geçti. Siyasi ve askerî gelişmelere paralel olarak birkaç defa Rus kuvvetlerinin geri çekilmesine rağmen işgal 1920'de kesin bir Sovyet yönetimine dönüştü. Bugün, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilân eden Özbekistan Cumhuriyeti'nin Kaşkadyo yönetim birimine bağlı şehirlerinden biridir ve tarihî eserleri, tabii güzellikleriyle turistik bir merkez olma yolundadır. 1437'de Uluğ Bey'in yaptırdığı Kök-Gumbaz Camii, Timur'un inşa et-

tirdiği Dârüttilâvet ve Dârüssâdet adlı türbeler şehrin önemli tarihî yapılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şüretü'l-arz* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1873, s. 403; *Hudûdü'l-âlem* (Sütüde), s. 108; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 462; Nizâmeddin Şâmî, *Zafernâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 19, 21, 22, 25, 30, 36, 40, 45, 54, 61, 65, 73, 91, 97, 252 vd.; Şerefeddin Ali Yazdî, *Zafernâme*, Kalkûta 1887-88, I, 301; Tâcûs-Selmânî, *Tarihname* (trc. İsmail Aka), Ankara 1988, s. 35, 47, 79, 106-107, 109; Bâbü. *Vekâ-yî* (Arat), I, 1, 51, 61, 83, 85, 93; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 469 vd.; A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkî Türkistan*, İstanbul 1981, s. 52, 54, 55, 60, 61, 373; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1987, s. 212, 215, 218, 223, 226, 227, 232-234, 248, 249, 256-257, 265; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 145-146, 149, 200; a.mlf., *Uluğ Beg ve Zamanı* (trc. İsmail Aka), Ankara 1990, s. 10, 18, 19, 22, 27, 34, 53, 79, 85, 94, 95, 100-102, 122, 203; a.mlf., "Keş", *İA*, VI, 600; a.mlf. – B. Spuler, "Kaşh", *El²* (İng.), IV, 694; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 3, 5, 6, 31, 52, 55, 116; a.mlf., *Mirza Şahruh ve Zamanı*, Ankara 1994, s. 5, 7, 8, 28, 64, 65, 81-83, 90-93, 129.

AHMET TAŞAĞIL

KEŞF

(الكشف)

Aklın ve duyuların yetersiz kaldığı ilâhiyyât konularında doğrudan bilgi edinme yolu anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "perdeyi ve örtüyü kaldırmak, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, var olan fakat niteliği bilinmeyen şey hakkında bilgi edinmek" gibi anlamlara gelen **keşf** kelimesi (*Kâmus Tercümesi*, III, 720) Kur'an'da türevleriyle birlikte "sıkıntıyı kaldırmak ve çaresizliği sona erdirmek" mânasında kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kşf" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kşf" md.). "Çaresiz kalana dua ettiğinde cevap veren, sıkıntısını kaldıran ve sizi yer yüzünde halifeler kılan kimdir?" (en-Neml 27/62) meâlindeki âyette keşf bu anlamda kullanılmış ve Allah'a "kâşif" (sıkıntıyı sona erdiren) denilmiş (el-En'âm 6/17; Yûnus 10/107), bir âyette de, "Senin perdeni kaldırdık, artık bugün gözün keskindir" (Kâf 50/22) buyurulmuştur. Ölümle âhirete intikal eden kişinin gözünü örten perde kalktığı için daha önce gayb olan hususları artık açıkça görür. Keşf hadislerde de bu mânalarda kullanılmış (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kşf" md.), gaybı ve âhret hallerini görmeye engel

olan perdenin (gıtâ, hicâb) açılmasıyla kıyamet günü her şeyin görüleceğine işaret edilmiştir. Bir hadiste Allah ile yaratıkları arasında nurdan (veya nâr) perdelerin bulunduğu, bunların açılması halinde zâttından gelen ışıkların bütün yaratıkları yakıp kül edeceği bildirilmiştir (Müslim, "İmân", 193; İbn Mâce, "Mu'addime", 13; Kuşeyrî, I, 225).

Sûfiler keşf terimini hem "perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gâib olan bazı şeyleri bilme", hem de "Allah'ın tecellilerini temaşa etme" anlamında kullanmışlardır. Çünkü her iki durum da perdenin kalkması veya aralanması sonucunda gerçekleşir. İlk sûfilerden itibaren firâset, feth, inkişaf, müşâhede, muhâdara, muâyene, yakın ve ilham gibi terimler de buna yakın anlamlarda kullanılmış, tasavvuf kitaplarında bu terimlerin birleştikleri ve örtüştükleri yahut ayrıldıkları ve farklı hale geldikleri noktalar üzerinde durulmuştur.

"İki şey arasındaki perdenin kalkması ve bu iki şeyin birbirine karşı açığa çıkması" anlamına gelen **mükâşefe** teriminin de çok defa keşf anlamında kullanıldığı görülmektedir. Tasavvufa mükâşefe ilmi, sûfilere de ehl-i mükâşefe veya ehl-i keşf denilmesi keşfin bu alandaki önemini ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Keşfi "üstü kapalı olan şeyin açılması ve gözle görülür hale gelmesi" şeklinde tarif eden Ebû Nasr es-Serrâc (*el-Lüma'*, s. 422) mükâşefeyi de yakın olarak anlar (bk. YAKİN). Nûrî'ye göre kalbin mükâşefesi Hakk'a ermektir. Hârîse'nin, "Rabbimin arşını açıkça görür gibiyim" ifadesi kalbin mükâşefesine, "Rabbine O'nu görür gibi ibadet et" hadisi sırların müşâhededesine işaret eder (Kelâbâzî, s. 108). Sehl b. Abdullah et-Tüsterî zâttan, sıfatlarından ve zâtî hükümlerin tecellilerinden bahsederken zâtî tecellileri mükâşefe olarak adlandırır (*a.g.e.*, s. 121).

Sûfilerin uyku ile uyanıklık arasında sâlikin gördüğü şeye mükâşefe yahut sebât ve vâkıa dediklerini bildiren Kuşeyrî'ye göre mükâşefe Allah'ı zikreden sâlikin galebe halinde kalbinde zuhur eden şeydir (*er-Risâle*, I, 393). Sâlike açılan perdeler neticesinde sırasıyla muhâdara, mükâşefe ve müşâhede halleri ortaya çıkar. Muhâdara akla, mükâşefe ilme, müşâhede mârifete dayanır. Müşâhede mükâşefeden üstündür. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklindeki sıralamada mükâşefe ayne'l-yakîn ile örtüşür (*a.g.e.*, I, 226, 244).

Keşf ve mükâşefe kavramlarını genişçe ele alan Gazzâlî mükâşefenin müşâhedededen daha üstün olduğunu söyler (*el-İmlâ'*, I, 79). Ona göre tasavvufa ilgili ilimler mükâşefe ilmi ve muâmele ilmi olmak üzere ikiye ayrılır. Muâmele ilminin konusu sabır, şükür, ihlâs ve bunların zıtları olan acecelilik, nankörlük ve riya gibi kalbin hallerine ilişkin bilgilerdir. Mükâşefe ilmi ise arındırılan ve temizlenen kalpte bir nurun zuhur etmesi veya ilâhiyyâtla ilgili hususlarda perdenin açılıp hak olanın gözle görülürcesine apaçık ortaya çıkmasıdır. İnsanın cevherinde böyle bir yetenek vardır. Mükâşefe ilmi kitaplara yazılmaz. Bu ilmi bilenler ancak kendi seviyesinde olanlarla bunu müzakere eder, başkalarına ifşa etmezler. Keşf ile öğrenilen gizli ilim budur (*İhyâ'*, I, 27; IV, 134; Taşkoprîzâde, II, 264; III, 14, 17). Gazzâlî, *el-Münkız*'da aklın yetersiz kaldığı metafizik bazı gerçeklerin keşf ile bilineceğini, bu yolla bir velînin meleği görebileceğini ve sesini işitebileceğini söyler. Makbul olan ve olmayan te'vilden söz ederken de bu konuda ılımlı tutumu benimseyenlerin bilgiye konu olan şeyleri işitme (simâ', vahiy) olmaksızın ilâhî bir nurla idrak ettiklerini, daha sonra olayların sırları kendilerine keşf yoluyla bildirilince bu bilgiyi vahyin lafızlarıyla karşılaştırdıklarını, bunlardan yakın nuru ile müşâhede ettikleriyle uyuşanları aynen benimsediklerini, uyuşmayanları ise te'vil ettiklerini belirtir ve bu konuların bilgisini sadece vahiy ifadelerinden (sem') alanların ayaklarının yere sağlam basamayacağını söyler (*İhyâ'*, I, 104).

Keşf konusu üzerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî de geniş olarak durmuş, hatta tasavvuf anlayışını "keşf yoluyla elde edilen bilgi" anlamına gelen mârifet üzerine temellendirmiştir. Gazzâlî gibi İbnü'l-Arabî de mükâşefenin müşâhedededen daha mükemmel olduğunu, müşâhede ile mahiyetin, mükâşefe ile ilâhî hakikatlerin temsili mânalarının idrak edilebileceğini söyler. Ona göre Allah'ın mahiyeti idrak edilemeyeceğinden bu konuda mükâşefenin verdiği bilgi daha önemlidir. Müşâhede bilgiye ulaştırıcı yol, keşf bu yolun son noktasıdır. Bu da nefiste ilmin hâsıl olmasıdır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre keşfin birçok çeşidi vardır. Akfî keşf ile (nazarî keşf) akledilenler üzerindeki perde kalkar ve mümkün varlıkların sırları ortaya çıkar. Kalbî keşf ile müşâhede has çeşitli nurların üzerindeki perdeler kalkar. Sırrî keşf ile yaratıklardaki